ahlâkım

TEMEL İSLAM BİLGİLERİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

ahlâkım

Editör:
Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar - Prof. Dr. Recai Doğan

Yayın Yönetmeni:
Dr. Yüksel Salman

Yayın Koordinasyon:
Yunus Akkaya

Proje:
DİB. Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı

Ünite Yazarları:
Ünite 1 - 2 - 3 - 4: Doç. Dr. Celal Türer
Ünite 5: Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı
Ünite 6: Doç. Dr. Süleyman Akyürek
Ünite 7: Doç. Dr. Ali Kuşat

Düzelti:
Mustafa KAYA

Grafik Tasarım ve Uygulama
EDAM (Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi)
www.edam.com.tr • 0.216 481 30 23
Nevzat Onaran • Furkan Selçuk Ertargin

Dizgi
Nurgül Moldalieva - Mücella Tekin

Baskı:
Başak Mat. Tanı. Hiz. İth. İhr. Tic. Ltd. Şti. (0312) 397 16 17

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 702
Mesleki Kitaplar: 55

10. Baskı 2013, Ankara

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 11.01.2007/1 ve 07.02.2008/10

2013.06.Y.0003.702
ISBN 978-975-19-4056-8
Sertifika No: 12930

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı No: 147/A Çankaya / Ankara
tel.: 0312. 295 72 93 -94 - faks: 0312. 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

içindekiler

sunuş

Rahmet ve merhamet sahibi Yüce Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış, onu üstün yeteneklerle donatmış, ilâhî hitabın muhatabı kılarak, onurlandırmış ve ona sorumluluk yüklemiştir. Dünya hayatında ise onu yalnız bırakmamış, inançsızlığın karanlığından çıkarıp iman ve güzel ahlâkın aydınlığına kavuşturmak için ilâhî inayet ve lütuf olarak peygamberler ve kitaplar göndermiştir.

İlk insanla birlikte var olan din, insanın varoluşsal bir ihtiyacıdır. Din; hayatın bütününü ve nihaî anlamını bizlere öğreten, dünya ile ahiretin, akılla ruhun dengesini kurmamızı sağlayan, bireye iç huzuru kazandıran, topluma sevgi ve adalet getiren, bireysel ve toplumsal ödevlerimizi ibadet niteliğinde bir sorumluluğa dönüştüren hayatın bütününe yönelik öğütler toplamıdır.

Kendini, kâinatı ve Yaratanı anlamaya çalışan, O'nu sevip, O'na bağlanan insan, Yaratanın gönderdiği rahmet elçilerinin ve kutsal kitapların izinden giderek kulluğa ve hakikati anlamaya yönelmiştir.

İnsanın dine olan ihtiyacının yerinde ve doğru bilgiyle karşılanması bu bakımdan önemlidir.

Dinin öncelikli hedefi insan olduğuna göre dinî bilginin yaşadığımız hayatı aydınlatacak tarzda sürekli kendini yenilemesi, İslâm'ın aydınlık mesajının akıllarda ve gönüllerde tazelenmesi, bilgiyle hayat arasında dinamik bir bağın kurulması son derece önemlidir. Bu itibarla halkımızın din konusundaki bilgilenme ihtiyacını, hurafelerden uzak, sahih dinî bilgiyle karşılamayı, onları inanç, ibadet, siyer ve ahlâk konularında aydınlatmayı amaç edinen Başkanlığımız, çağdaş ve bilimsel verileri de göz önüne alarak "Temel İslâm Bilgileri" adlı bir seri plânlamıştır. Elinizdeki kitap da bu serinin dördüncüsü olan "Ahlâkım" adlı eser olup, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak açılan kurslarda okutulan Temel Dinî Bilgiler müfredat programına göre hazırlanmıştır.

Eserde, İslâm dininin temel esaslarından olan ahlâk konusu üzerinde durulmuştur. Ahlâkın tanımı, ahlâkî değerler, İslâm'ın ahlâka verdiği önem, İslâm ahlâkının öngördüğü model insanın özellikleri, İslâm'ın temel haklara yaklaşımı, bireysel ve toplumsal görev ve sorumluluklarımız, İslâm ahlâkında sevgi, kültürel mirasımızın oluşması ve gelişmesinde yaşamış bazı örnek şahsiyetlerden davranış modelleri konuları ele alınmıştır.

Bu çalışmanın okuyuculara faydalı olması en büyük temennimizdir.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Diyanet İşleri Başkanlığı

1. ÜNİTE

Ahlâk ve İnsan

1. Ahlâkın Tanımı
2. Ahlâka Duyulan İhtiyaç
3. İnsanın İlişkiler Dünyası ve Ahlâk
4. İnsan İlişkilerinde Ahlâkî Değerler
5. Karakter Gelişiminde Ahlâkî Değerlerin Yeri
6. Toplumun Gelişiminde Ahlâkî Değerlerin Yeri

ÜNİTE HAKKINDA

Bu ünitede ahlâkın tanımı; ahlâka duyulan ihtiyaç; insanın ilişkiler dünyası ve bu ilişkiler dünyasındaki ahlâkî değerler; insan karakterinin ve toplumun gelişiminde ahlâkî değerlerin yeri konuları ele alınacaktır.

İnsan, bir yanı ile biyolojik varlık iken diğer yanı ile kültürel/toplumsal bir varlıktır. Biyolojik yanı ile tabiata bağlı olan insan, kültürel yanı ile ahlâkî alana bağlanır. Nasıl ki doğaya uygun davranmadan hayat sürdürülemezse, ahlâkî alana bağlı olmadan kültürel bir varlık, yani insan olunamaz. İnsanın ilişkiler dünyası, değerler alanıdır. Dolayısıyla ahlâk, ilişkiler dünyasında değerleri yaşamaktır. Ahlâkî değerlerin amacı aşama aşama şahsiyeti, insanın karakterini inşa etmektir. Ahlâkî değerlere sahip insanların oluşturduğu dünya, mutlu bir dünya olur.

ÖĞRENME HEDEFLERİ

Bu üniteyi tamamladığınızda;

1. Ahlâk kavramını tanımlayacaksınız.
2. Ahlâkla ilgili kavramları tanımlayacaksınız.
3. İnsanların ahlâka olan ihtiyacını izah edeceksiniz.
4. Karakterin gelişiminde ahlâkî değerlerin yerini söyleyebileceksiniz.
5. Toplumun gelişiminde ahlâkî değerlerin yerini söyleyebileceksiniz.

ÜNİTEYİ ÇALIŞIRKEN

Bu üniteyi çalışırken;

1. Ünite başında verilen amaçlara ulaşıp ulaşmadığınızı sürekli düşününüz. Ulaşamadığınızı düşündüğünüz hedeflerle ilgili konuları tekrar okuyunuz.
2. Ünite içinde verilen araştırma, inceleme etkinliklerini mutlaka gerçekleştiriniz.
3. Öğrenmek için kitapla yetinmeyiniz. Kitabın sonunda yer alan kaynakçadan ulaşabildiğiniz eserleri inceleyiniz.

Araştıralım - Öğrenelim

Niçin ahlâklı olmalıyız? Çevrenizdeki insanlarla görüşünüz ve onların görüşlerini öğreniniz.

1 Ahlâkın Tanımı

Ahlâkı, çeşitli bakış açılarından ele almak ve tanımlamak mümkündür. Bu farklı tanımların ortak özelliklerini içerecek şekilde şu tanımlar yapılabilir:

Düşünelim

- Ahlâk, insanın kendisi dahil, varlıkla ve insanlarla ilişkilerinde nasıl davranması ya da davranmaması gerektiğini gösteren değer yargıları bütünüdür.
- Ahlâk, bir toplumda genel olarak uyulması beklenilen kurallar ve yapılması gereken görevlerin tümüdür.
- Ahlâk, bir toplumdaki iyi ya da kötü sayılan davranışlar manzumesidir.

2 Ahlâka Duyulan İhtiyaç

Bizler acıkınca yemek yer, susayınca su içer, yorulunca dinlenir, uykumuz gelince uyuruz. Peki, niçin acıkır, susar, dinlenir ve uyuruz? Bu soruların cevabını hepimiz biliriz. İnsan vücudunun bitkiler ve hayvanlar gibi yaşayabilmek, canlılığını sürdürebilmek için besinlere, suya, dinlenmeye ve uykuya ihtiyacı vardır. Bu anlamda insan, diğer canlılarla ortak bir biyolojik yapıya sahiptir.

Biliyor musunuz?

Bitkiler ve hayvanlar yaşantılarını sürdürebilmek için kendilerine özgü özelliklere sahiptirler. Örümcekler yiyecek elde etmek için ağ örer, arılar kovanlarda yaşar, kuşlar yuva yapar, koyunlar yiyecek olarak hangi otları yiyeceklerini bilir. Her hayvan doğal ortamı içinde nasıl yaşayacağını; kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu içgüdüsel olarak bilir.

İnsanlar da belli ölçülerde tabii ihtiyaçlarını karşılamak için yaratılıştan programlandırılmıştır. Ancak insan, bu programın yanında, bir de sadece ona özgü olan manevî, kültürel ya da toplumsal özelliklere sahiptir. İnsan, özgürce karar verebilme yeteneğine, iradeye, düşünme yetisine ve beslendiği kültürel çevreye sahiptir.

Düşünelim

- İrade, insanın kararlarında belirleyici ve etkin olan güçtür.
- İnsanın iradeye dayalı davranışları, tabii davranışlarından ayrılır. İradeli davranışlar isteyerek, bilinçli olarak yapıldığı için özgür davranışlardır. Biz bu özgür davranışlara ahlâkî davranışlar adını veririz.

Sağlıklı gelişen insanlar, davranışlarını içgüdüsel veya gözü kapalı olarak değil, makul ve ahlâkî olarak gerçekleştirirler. Mesela, çok sıcak bir odada serinlemek isteği, doğal bir istemdir ve bu istekle insan pencereyi açmak ister. Ama odada hasta biri varsa aklı başında biri pencereyi açmaz, aklını kullanarak ahlâkî bir seçimde ve davranışta bulunur. Yine karnı aç olan ve yiyecek alma imkânından yoksun olan bu insan, çalmak ya da yiyecekleri izinsiz almak yerine aç kalmayı seçebilir. Böyle bir irade ile başlayan ahlâkî tutum, gerçekte insanın özgürlüğünü ortaya koyar.

Düşünelim

- Özgürlük, kişinin akıl ve iradesini kullanarak doğru olan davranışı seçebilmesidir.
- Özgürlük, istenilen her şeyi yapmak anlamına gelmez. Zira ne tabiat ne de içinde yaşanılan kültür kişinin istediği herşeyi yapmasına izin verir.

Özgürlük, beraberinde davranışlardan doğacak sonuçları kabullenmeyi, yani sorumluluğu getirir.

Sıra Sizde

Peki insan neden sorumludur ya da neyin sorumlusudur?

İnsan, insan olmanın gereği olarak her şeyden önce kendinden, hayatın ve varlığın bütününe yönelik davranışlarından sorumludur.

Düşünelim

İnsanın özgür olması ve sorumlu davranabilmesi için mutlaka iyi ve kötüyü bilmesi gerekir.

Bizler, ahlâkî olarak yapılması gereken davranışlara iyi; yapılmaması gereken davranışlara kötü deriz. Mesela, derse geç gelen bir öğrencinin öğretmene niçin geciktiğini belirtirken doğruyu söylemesini iyi, yalan söylemesini ise kötü olarak nitelendiririz.

3 İnsanın İlişkiler Dünyası ve Ahlâk

Dünyaya gelen her insan varlıkla bağlantı içindedir. Her insanın doğal ve tarihsel çevresiyle ve diğer insanlarla ilişkileri vardır. Bu sırada ortaya çıkan ahlâk, kişinin başka insanlara yönelen tutum ve davranışlarıyla bizzat yaşayarak var kıldığı ilişkilerde şekillenmektedir. İnsanın diğer insanlarla olan ilişkisi ancak ahlâkla anlam kazanmakta ve belli bir düzene kavuşmaktadır.

Düşünelim

Davranışta bulunmak aynı zamanda değerlendirme yapmaktır. Bir kişinin davranışı, hem kendi tutumunu değerlendirmesi hem de ilişkide olduğu diğer insanların durumunu değerlendirmesini içerir.

Düşünelim

Davranış ve değerlendirmelerimiz, kendimizi etkilediği gibi başka insanları da etkiler. Davranış ya da değerlendirmelerimizin bazıları önemsiz iken, diğerleri tüm hayatımızı etkileyecek ölçüde önemlidir.

Biz, tutum ve davranışlarımızla ilişkide olduğumuz insanlara bir şeyler yükleriz; diğer insanlar da, bize yapacağımız bir şeyler yüklerler. Bunlardan bazılarına, haklar ve yükümlülükler adını veririz. Bu noktada bir ödev ahlâkı ortaya çıkar ki bu, ahlâk sahasının en aslî temeli ve çekirdek unsurudur.

Ayrıca insanlar, düzenli bir sosyal hayata sahip olmak için davranış kuralları, ilke ve esaslar ortaya koyarlar. Her toplum bu kabil ilke, kural ve esaslara sahiptir. Gelenek ve görenekler de bu bakımdan anlamlıdır. Hukuk da son derece önemlidir. Ahlâk ise birlikte yaşama sanatıdır.

Düşünelim

Ahlâk, daima gerekli sosyal bir kuvvettir ve ahlâk bizatihî hayatla birliktedir. Hayatın hiçbir alanı ahlâktan ayrı düşünülemez.

4 İnsan İlişkilerinde Ahlâkî Değerlerin Yeri

İnsanlararası ilişkilerde ortaya çıkan ahlâk değerleri, en basit şekliyle "iyi" ya da "kötü" şeklinde nitelendirilen davranışlarla ilgili değerlerdir. Birilerine "yardım etmek nasıl bir davranıştır?" diye sorulunca, "iyi" bir davranıştır; "yalancılık nasıl bir davranıştır?" diye sorulunca, "kötü" bir davranıştır şeklinde değerlendirilmesi ahlâkî bir değerlendirmedir.

Düşünelim

- Ahlâkî değerler, davranışlarmızı yönlendiren ilkelerdir.
- Ahlâkî değerler, insanlara iyi ve kötünün ne olduğunu gösterir.
- İnsan için iyi hayatın ne olduğu ya da insanın nasıl yaşaması gerektiği, ancak ahlâkî değerler ile belirlenir.
- Ahlâkî değerler, bize insan olma bilincini verir.

Düşünelim

Ahlâkî değerler, ilişkilerde ortaya çıktığı için hiçbir zaman kaçamayacağımız, hayatımızda her zaman bulunacak değerlerdir.

İnsanın olduğu her yerde değer ve değerlendirme olacaktır. Bu değerler, bizi ilgilendirdiği gibi başkalarını da ilgilendirir ve dolayısıyla hayatımızı derinden etkilediği için önemli değerlerdir.

5 Karakter Gelişiminde Ahlâkî Değerlerin Yeri

İnsanın en büyük görevi, hayatın anlamı, gayesi ve gerçek değerini keşfetmek ve diğer insanlarla paylaşmaktır. Ahlâkî değerler, insanı insan yapan değerlerdir. Bu değerlerin tümü insanı oluşturur; eylemlerimiz, davranışlarımız ve seçimlerimiz şahsiyetimizin/karakterimizin ifadesidir.

Düşünelim

Şahsiyet/karakter, insanın kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve onun davranış biçimlerini belirleyen ana özelliktir.

İnsanın şahsiyeti, karakteri, yaşantısı ile oluşur ve gelişir. Ahlâkî yaşantı, insanın şahsiyetini oluşturan, hayatı boyunca devam eden tutarlı olma halidir. Bu yüzden ahlâkî hayat, içimizdeki iyiliği sürdürdüğümüz, her zaman iyi niyet sahibi olduğumuz hayattır. Ahlâkî hayat, insanın şahsiyetini geliştirerek inşa eder. Bu inşa sürecinde kişi, kendi bencilliğinden çıkar ve içindeki özle karşılaşır. Bu karşılaşmada, Yunus Emre'nin "bir ben vardır bende benden içeri" deyişinde olduğu gibi içimizdeki, en derinimizdeki öz "ben"i fark ederiz. Bu öz "ben," hem kendine hem de diğer varlıklara saygı duyar ve aynı zamanda tüm var olanlar karşısında sorumlu olduğunu hisseder. Zira ahlâk, varlıktan sorumlu olmak, insana ve hayata saygılı olmak demektir.

Ahlâkı, "şahsiyet/karakter" olarak tarif edersek, her insanın ortak olan ve bütün insanlarca paylaşılmış olan insanî değerlerden yeterince pay almış bir "benlik" geliştirmek zorunda olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Şahsiyetin gelişmesi, iyi ortamlarda gerçekleşir. Bu yüzden kişinin iyi olan şeylerle ilişkisi, şahsiyetinin gelişiminde fayda sağlar. Kişiliği geliştirmeyen, engelleyen şeyler ise kötüdür. İnsan şahsiyetini geliştirmek ve olgunlaştırmak için iyiliklere yönelmeli, kötülüklerden uzak durmalıdır.

6 Toplumun Gelişiminde Ahlâkî Değerler

Ahlâk, insanlar arasındaki ilişkilerin temelidir. İnsan, bir toplum içinde ancak ahlâkî değerler ile insanlığını yaşama imkânı bulabilir. Toplumun dışında kalarak tek başına insanca yaşamak mümkün değildir. Çünkü insan yaratılıştan sosyal bir varlıktır.

Ahlâkî değerler bir toplumda ne derecede kök salar, benimsenir ve gelişirse, o toplumda o derecede ahlâklı ve karakterli insan yetişir. Ahlâkî bir hayat hususunda kişinin, başkalarıyla daima işbirliği içine girmesi gerekir. Çünkü insanlar, karşılıklı olarak birbirinin karakterini etkiler. Bu etkileme sürecinde ahlâkî değerleri yaşamak ve paylaşmak, bireyin ve toplumun gelişimi için zorunludur.

Düşünelim

- İnsan, başkalarını aşağı çekerek, kendisini yükseltemez. Mesela tüketicilerin haklarına aldırış etmeyen satıcı kısa süre sonra dolandıracağı bir alıcı bulamaz. Bu yüzden ahlâkî değerleri benimsemeden doğru bir sosyal davranış ve dolayısıyla ahlâklı, huzurlu bir toplum oluşamaz.
- Ahlâkın etkin olmadığı bir toplumda huzursuzluk, karmaşa ve kargaşa oluşur, hatta zamanla kanun da çok fazla etkili olamaz.

Ahlâkî değerler arasında en başta geleni insanın insana saygı duymasıdır. Bu yüzden ahlâk, bir anlamda başkalarını gözetmek, kendi hareketlerimize dikkat etmek ve başkalarıyla düzeyli bir ilişkiyi gerçekleştirmekle somutlaşır.

Düşünelim

Mutluluk, paylaşmakla artar.

İnsanın mutluluğunun, ancak sosyal faaliyetlere katıldığında artacağı; bireysel olarak yapamadığımız şeyleri paylaşımla ve karşılıklı işbirliği ile yapabileceğimizi; birbirimizin sıkıntısını paylaşmakla hayatı kolaylaştırabileceğimizi, tek başına karşı çıkamadığımız kötülüklerin üstesinden grup işbirliğiyle gelebileceğimizi unutmamamız gerekir.

Ünitenin Özeti

Ahlâk, insanların ilişkilerinde uymakla yükümlü oldukları davranış biçimleri ve kuralları olarak tanımlanabilir. İnsanın diğer canlılardan farkı, iradeye sahip olmasıdır. İrade, insanın karar vermesini sağlayan güçtür. Davranışlarımızı isteyerek yapmamız, bizim özgür olduğumuz sonucunu ortaya çıkarır. İnsanın özgür ve sorumlu davranabilmesi ahlâka işaret eder. Ahlâk, aslında ilişkilerde ortaya çıkar. İnsan ilişkilerinde, insanların davranışlarını yönlendiren ilkelere ahlâkî değerler deriz. Dolayısıyla değerleri yaşamak, ahlâklı olmak demektir. Ahlâkî değerler, insan olmanın değerleri ya da kişi değerleri olduğu için, bizi yani şahsiyet ve karakterimizi oluşturur. Ahlâkî değerler bir toplumda ne derece kök salar ve gelişirse, o toplum ahlâken o kadar yükselir. Ahlâkî değerlerin etkin olmadığı bir toplumda huzursuzluk, karmaşa ve kaos oluşur.

Üniteyi Gözden Geçirelim

1. Niçin ahlâka ihtiyaç duyarız?
2. Ahlâk, birlikte yaşama sanatıdır. Niçin, açıklayınız?
3. Ahlâkî değerlerin hayatımızdaki önemi nedir?
4. Ahlâkî değerler ile karakterimizin oluşmasında nasıl bir ilişki vardır?
5. Toplumun gelişmesinde ahlâkî değerlerin önemi nedir, örneklerle açıklayınız?

Değerlendirme Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi, bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar olarak tanımlanır?

A) Âdet ve gelenekler B) Sorumluluk C) Ahlâk D) İçgüdü

2. Aşağıdakilerden hangisi, davranışlarımızı yönlendiren, hayatımıza yön veren ya da nasıl yaşamamız gerektiğini bize bildiren ilkelerdir?

A) Bilimsel veriler

B) Ahlâkî değerler

C) Hurafeler

D) İçgüdüsel davranışlar

3. Aşağıdakilerden hangisi, bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ya da bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik anlamına gelir?

A) Sorumluluk

B) Cinsiyet

C) Yapı

D) Karakter

4. Toplumun gelişimi için ahlâkî değerlere ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı aşağıdakilerden hangisi <u>yansıtmaz</u>?

A) İnsan sosyal bir varlık olduğu için

B) Huzurlu bir toplum oluşturmak için

C) İnsanca yaşamak için

D) İçgüdülerimize uygun yaşamak için.

5. Aşağıdakilerden hangisi, ahlâkî değerlerin özümsendiği, geliştiği bir toplumda <u>beklenmez?</u>

A) Bu toplumda kötülükler ve huzursuzluk yaygındır.

B) Bu toplumda kardeşlik duygusu gelişmiştir.

C) Bu toplumda yardımlaşma yaygındır.

D) Bu toplumda iyilikler hususunda işbirliği vardır.